

Role matrikulárního příspěvku ve státním rozpočtu Protektorátu Čechy a Morava[#]

The role of a register contribution in the state budget of Protectorate Bohemia and Moravia

*Richard Bartes**

ABSTRAKT

Článek pojednává o státním rozpočtu Protektorátu Čechy a Morava (dále jen Protektorát) a jeho složení. V článku jsou zmíněny stěžejní položky, které byly zdrojem příjmů protektorátního rozpočtu, a zároveň je poukázáno na položku, která se podílela na nejvýznamnějším výdaji protektorátního rozpočtu, tedy tzv. matrikulární příspěvek. V článku je věnována pozornost deficitu protektorátního rozpočtu, který byl především způsoben v příčinné souvislosti s matrikulárním příspěvkem. Z toho důvodu se článek dále zaměřuje na matrikulární příspěvek, coby nejvýznamnější výdaj, objasňuje jeho význam a předkládá jeho faktické vyčíslení, a to vzhledem k dluhu, který po dobu okupace vznikl.

Klíčová slova: Protektorát Čechy a Morava, Státní rozpočet, Státní dluh, Matrikulární příspěvek.

ABSTRACT

The article deals with a state budget of the Protectorate of Bohemia and Moravia (hereinafter referred to as Protectorate) and its composition. In the article there are mentioned crucial entries, which were sources of income in the Protectorate budget and at the same time is pointed to an entry which was participated in the most important expenditure of the protectorate budget, the so called register contribution. In the article there is paid attention to a shortfall of the protectorate budget which was primarily caused in the causal link with the register contribution. For this reason the article is focused on the register contribution as the most important expenditure, there is clarified its meaning and presented its factual calculation in relation to the debt, which was arisen during the occupation.

Key words: Protectorate of Bohemia and Moravia, state budget, state debt, register contribution.

JEL classification: N440

[#] Článek je zpracován jako objasnění vládních financí (resp. jejich vybraných otázek) v době nesvobody, čímž vyplňuje mezeru v této problematice v rozmezí tzv. první republiky a dobou poválečnou.

* Richard Bartes, student Právnické fakulty Masarykovy univerzity

Affiliate: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Veveří 158/70, 611 80 Brno, e-mail: 391896@mail.muni.cz, Česká republika

Affiliation: Masaryk University, Faculty of Law, Veveří 158/70, 611 80 Brno; e-mail: 391896@mail.muni.cz, Czech Republic

Úvod

Článek se zaměřuje na nelehkou dobu Protektorátu s ohledem na problematiku jeho státního rozpočtu a položky, jež jej zatížila nejvíc, tj. tzv. matrikulární příspěvek. Pro komplexnější pojetí je v článku uvedena struktura státního rozpočtu.

Danou problematikou, tj. protektorátním státním rozpočtem, resp. komplexním pojetím dobových vládních financí se v současné, ani dřívější literatuře, nezabývá žádná ucelená publikace, která by se danou problematikou komplexně zabývala. Výjimkou je však studie doc. Jiřího Novotného (2006), která se poměrně podrobně věnuje vládním financím Protektorátu, a to včetně otázky a řešení původního dluhu Československa (tedy tzv. první republiky). Kromě již zmíněné publikace J. Novotného se hospodářstvím Protektorátu zabýval ve své publikaci Leopold Chmela (1946), který ji pojal jako znalecký posudek v souvislosti s procesem K. H. Franka. JUDr. Leopold Chmela, toho času mj. soudní znalec, v této své publikaci poukázal na mnohé škody způsobené naší zemí (mnohé z nich také fakticky vyčíslil) a poukázal na ty, které nastaly v příčinné souvislosti s jednáním K. H. Franka.

Mezi další autory, kteří se ve svých publikacích zabývali vládními financemi v Protektorátu, lze zmínit Karla Pulpána a Rudolfa Olšovského. Jejich publikace jsou pojaty širěji, kdy v případě publikace K. Pulpána (1993) jde o přehled československých hospodářských dějin v rámci 20. století (vyjma posledních deseti let), v případě publikace R. Olšovského (1963) jde o období tzv. první republiky a následně samotné okupace.

Cílem článku je objasnit matrikulární příspěvek a zdůraznit jeho vliv na protektorátní rozpočet, resp. jeho každoroční deficit. Článek rozebere hlavní důvod, proč byl protektorátní rozpočet trvale deficitní, resp. čím byl tento stav způsoben.

Při zpracování článku bylo použito metody historické deskripce, obsahové analýzy historických dat a metody srovnávací.

Protektorátní rozpočet

Veselý (1899) ve svém všeobecném slovníku právním rozpočet v nejširším slova smyslu definuje jako: *přehled vydání nějakého soukromého nebo veřejného hospodářství pro určité období a přehled příjmů*. Jedním z mnoha druhů rozpočtu je právě rozpočet státní, označován také často jako finanční bilance státního hospodaření. Problematiku právní úpravy rozpočtu pak řeší rozpočtové právo, o kterém Petr Mrkývka (2014) tvrdí, že je *základem fiskální části finančního práva a ve své podstatě je základem fiskálního zřízení státu, kterým se realizuje jeho fiskální suverenita*. Jelikož byl Protektorát součástí válečného hospodářství, ke kterému se musel nedobrovolně připojit, tak tomu také bylo všechno podřízeno. To se především týkalo i státního rozpočtu, který tím byl zcela zatížen, takže základní zásada, kterou zdůrazňoval již Karel Engliš (1929), a to že *hospodařit znamená postupovat podle relativního užitku peněz, času, prostoru atd.*, byla jen s těžší proveditelná, a to především v kontextu válečného hospodářství.

Protektorátní rozpočet byl vždy deficitní, a to především díky tzv. matrikulárnímu příspěvku, kterému bude věnována pozornost níže.

Protože státní rozpočet Protektorátu byl v minusových hodnotách, tak se Protektorátu (ač ne přímo vlastní vinou) přirozeně stále prohluboval jeho státní dluh, neboť v každém rozpočtovém období veřejné výdaje převýšily veřejné příjmy. Je třeba rozlišovat mezi pojmy rozpočtový deficit a veřejný, nebo-li státní dluh. Jak bylo uvedeno výše, tak rozpočtový deficit byl v Protektorátu konstantní, státní dluh ale taktéž. Mezi těmito pojmy existuje přímá souvislost. Rozpočtový deficit je příčinou státního dluhu a tím pádem je státní dluh následkem rozpočtového deficitu.

Jak se rok od roku prohluboval státní dluh v letech 1938 až 1945 přehledně zobrazuje tabulka č. 1.

Tab. 1: Vývoj státního dluhu v období 1938 až 1945 v mil. Kč.

ROK	NOMINÁLNÍ ÚDAJE					PŘEPOČTENÉ ÚDAJE na březen 1939	
	CELKOVÝ DLUH		VNITŘNÍ DLUH		ÚROKOVÁ SAZBA v %	ÚHRN DLUH	ÚROKY CELKEM
	ÚHRN DLUH	ÚROKY CELKEM	ÚHRN DLUH	ÚROKY CELKEM		ÚHRN DLUH	ÚROKY CELKEM
1938	45 266	1516	38 338	1443	3,76	47 152	1579
1939	38 449	1028	29 939	1013	3,38	35 934	961
1940	39 538	1381	31927	1381	4,32	29 519	1032
1941	44 987	1623	37699	1581	4,19	30 813	1119
1942	49 192	1671	41905	1671	3,99	32 366	1098
1943	57 604	1753	50317	1753	3,48	36 860	1116
1944	69 171	2144	61884	2144	3,46	43 148	1349
1945	98 064	2354	79407	2354	2,96	56 359	1353

Zdroj: Novotný et al. (1997), upraveno.

Aby bylo možné hodnoty v tabulce vzájemně porovnat odpovídajícím způsobem, je třeba tyto hodnoty přepočítat na jednotnou cenovou hladinu (v daném případě r. 1939). Podklady pro tento propočít byly tvořeny státními závěrečnými účty po r. 1938, výkazy ředitelství státního dluhu a pověřenectva pro finance.

Jednak z tabulky č. 1 lze vidět, že v r. 1939 (již za Protektorátu) došlo k reálnému snížení státního dluhu včetně úrokové sazby, což přetrvalo i v r. 1940. V r. 1939 se na této na první pohled pozitivní skutečnosti podílel souhrn skutečností negativních, jako bylo odtržení Sudet, Slovenska a Těšínska. Ze stejného důvodu poklesla i výše celkových úroků. Dalším důvodem byl trvalý cenový vzestup, který nastal po prvotním snížení hodnoty československé koruny. Z uvedené tabulky lze zároveň i vyzorovat, jak od r. 1941 státní dluh neustále narůstal a v r. 1942 byl tento dluh již vyšší než v r. 1938 (za Československa). K tomu J. Novotný (2006) dodává, že vláda se nemohla ubránit nárůstu protektorátního státního dluhu. Potvrdilo se, že podíl na jeho růstu mělo placení matrikulárního příspěvku. Toto navyšování státního dluhu vyvrcholilo na samotném konci války, kdy po šesti letech trvání Protektorátu se jeho vnitřní státní dluh zastavil na čísle 33,5 mld. K (k r. 1945), jak ukazuje tabulka č. 2. Tato tabulka kromě protektorátního dluhu zároveň přináší i srovnání výše dluhu Československa v r. 1937 a dluh Slovenského státu k r. 1945.

Tab. 2: Srovnání stavu vnitřního státního dluhu Československa v r. 1937 (1), Protektorátu (2) a Slovenského státu k r. 1945 (3) v mil. korun

(1) Vnitřní dluh Československa v r. 1937	36 831
(2) České země (tzv. protektorátní) k r. 1945	33 517
3 1/2% daňové poukázky	100
3 1/2% pokladniční poukázky	20 127
Slosovateľné pôžičky	6 290
3 1/2% likviditní půjčka	7 000
(3) Slovenský stát k r. 1945	12 546

Zdroj: Novotný et al. (1997)

Pro srovnání lze například uvést, že státní dluh okupovaného Nizozemska se během druhé světové války zvýšil ze 4 na 20 mld. holandských guldenů, jak uvádí R. T. Griffiths (1980). Situace v dalších okupovaných zemích byla obdobná, což jenom potvrzuje "rabující" přístup německé okupační správy k fiskální části veřejných financí okupovaných zemí.

Skladba protektorátního rozpočtu

Nejčastějším dělením rozpočtu je jeho rozlišování na řádný a mimořádný. Protektorátní rozpočet výjimkou nebyl. J. Novotný (2006) uvádí, že lze rozlišit "řádný rozpočet", který kryl běžné výdaje státní správy a "mimořádný", který kryl investiční resp. kapitálové výdaje. Za šest let trvání Protektorátu skončil řádný rozpočet pouze v roce 1939 přebytkem ve výši 2 119 158 tis. K. Nejvyšší schodek v hospodaření 8 175 806 tis. K se objevil v roce 1943, a to již při zanedbatelné výši výdajů mimořádného rozpočtu mil. K. Tyto zmíněné skutečnosti lze také i vyčíst z tabulky č. 4.

Samotný protektorátní rozpočet byl sestaven ze 3 hlavních skupin. K protektorátnímu rozpočtu, resp. jeho složení K. Pulpán (1993) podává tolik: *Skladba státního rozpočtu do r. 1948 odpovídala předválečné podobě, tj. stále se členil na vlastní státní správu, správu státních podniků a státního dluhu.* Některé další zdroje, např. Ivana Pařízková (1998) a Vilém Funk (1929), naprosto legitimně hovoří i o čtvrté skupině, která zahrnovala podíl samosprávných svazků na státních daních, dávkách a poplatcích.

I. skupina byla určena pro vlastní státní správu - tzn. např. příjmy a výdaje protektorátních ministerstev, protektorátního prezidenta, Nejvyššího účetního kontrolního úřadu či Nejvyššího úřadu cenového. Pokud jde o financování první skupiny, tak J. Novotný (2006) uvádí, že k tomu sloužily tři hlavní zdroje: *veřejné dávky, výpůjčky od bank a možné bylo i využití kladného salda z hospodaření státních podniků.* Naopak největším výdajem byl již zmíněný matrikulární příspěvek, kterému je právem věnována pozornost níže.

II. skupina byla určena pro hospodaření protektorátních státních podniků. Příjem státních podniků byl během války velmi vítaným, neboť v této nelehké době svými značnými odvody ulehčovaly protektorátní vládě její roli.

Díky okupaci z této skupiny v porovnání se stavem za první republiky byly některé podniky vyjmuty (např. státní lázně, které se nacházely na území Sudet, toho času však již součástí Říše).

Tab. 3: Vývoj úhrnného salda státních podniků 1939 – 1943 v korunách

Rok	Úhrnný odvod, (náležitost)
1939	368 000 000
1940	370 000 000
1941	391 000 000
1942	365 000 000
1943	743 000 000

Zdroj: Šrobár (1946)

Z tabulky je patrné, že úhrnné odvody státních podniků do státního rozpočtu byly v letech 1939-1942 konstantní. Přibližně dvojnásobné zvýšení (téměř 400 mil K) těchto hodnot lze pozorovat v roce 1943. Dle J. Novotného (2006) toto navýšení mohlo být způsobeno lepším výsledkem hospodaření na železnici státního podniku Dráhy Čech a Moravy.

Mezi důsledky protektorátního hospodaření dopadající na podniky v Protektorátu lze považovat vynucenou změnu ve výrobním programu mnoha podniků, která byla dána nutností přímo se podílet na válečném hospodářství, čemuž muselo být také vše podřízeno. Za další důsledek lze označit zvýšení daňových sazeb, resp. samotných daní cílících na podniky, což se projevilo především díky zrušení *zvláštní daně výdělkové*, která byla v roce 1944 nahrazena *daní korporáční*, jež dopadala na větší okruh poplatníků. Zároveň vedle daně korporáční byla zavedena *výdělková daň korporáční*. Vyjma akciových společností a společností s ručením omezeným se *daň korporáční* (na rozdíl od *zvláštní daně výdělkové*) vztahovala i na komanditní společnosti, těžířstva, družstva a živnostenské podniky korporací veřejného práva.

III. skupina obsahovala prostředky pro správu státního dluhu. Správa státního dluhu měla především na začátku okupace starost s původním československým dluhem, u kterého byla důvodná obava, že jej Němci vůbec neuznají. Pokud by se tak stalo, tak by to na Protektorát vrhalo velmi nepříjemný náhled od okolních zemí. Tak se ale naštěstí nestalo. Dluh byl nakonec převzat, čímž si Protektorát v tomto směru do jisté míry zachoval svou mezinárodní subjektivitu. Pokračování dluhové služby bylo obnoveno od léta roku 1939, kdy se tak stalo vládním nařízením č. 142/1939 Sb., o prozatímní úpravě služby vnitřního státního dluhu československého, které se (jak samotný název napovídá) týkalo čistě vnitřního dluhu, tj. obligací fyzických či právnických osob na území Protektorátu. Následovalo nejprve postupné rozdělení tohoto dluhu mezi nástupnické státy. Jednání mezi Říší a nástupnickými státy byla zdoluhavá a definitivně vyřešena byla až v roce 1941. Postupně byly uzavřeny smlouvy mezi Německem a Slovenskem, následně mezi Německem a Maďarskem. J. Novotný (2006) dále popisuje finální fázi rozdělení původního československého dluhu tímto způsobem: *Po sjednání úmluv s oběma řečenými státy o jejich podílech přikročila Říše k vypořádání otázky jmění a dluhů republiky, pokud jde o zbývající kmen. Nepřevzala jej vcelku, jako jediný ještě zbývající dědic republiky, nýbrž dohodou Říše s Protektorátem ze dne 4. října 1941 byla tato pasiva aktiva rozdělena mezi oba s ohledem na teritoriální rozdělení Čech a Moravskoslezska mnichovskou dohodou z r. 1938.*

Dalším problémem původního československého dluhu byla jeho roztržštěnost do mnoha půjček. Již v třicátých letech probíhala postupná unifikace tohoto dluhu, kdy do r. 1938 se podařilo sjednotit zhruba přes polovinu státního dluhu. V tomto se pokračovalo i během války, kdy ve výsledku díky takřka celé unifikaci vnitřního dluhu, bylo možné ušetřit značné částky při jeho administraci a uspořít i značnou částku na úrocích.

Příjmy protektorátního rozpočtu

Pakliže hovoříme o příjmech státního rozpočtu, pak máme na mysli především daně, cla a další poplatky plynoucí do rozpočtu. Z toho nejvýznamnějším prvkem jsou daně a ani v případě Protektorátu tomu nebylo jinak. Daně se v dané době podílely na státních příjmech až z 90 %. V dobové terminologii byl používán pojem "veřejné dávky", čímž se měly na mysli jak přímé daně, tak i přírážky samosprávných celků, daně z obratu, poplatky, nepřímé daně a finanční monopoly a v neposlední řadě cla. Kvůli nadiktovanému válečnému hospodářství bylo nutné stále hledat další možné způsoby, jak navýšit státní příjmy. I proto byla za okupace věnována velká pozornost změnám daňové soustavy. Některé daně byly zcela zrušeny a nahrazeny jinými, některé pouze upraveny dle říšského vzoru. Veškeré změny probíhaly postupnými a promyšlenými kroky s cílem posílit říšský rozpočet na úkor protektorátního. Zároveň byla jasná snaha reorganizovat protektorátní berní soustavu dle říšského vzoru.

Uvedené změny se v rámci přímých daní projevily tak, že nejvýnosnější a tedy nejdůležitější *daň důchodová* byla v roce 1943 zrušena a byla na základě vládního nařízení č. 105/1943 Sb. nahrazena nově zavedenou *daní ze mzdy*. V této souvislosti za další novum lze považovat tzv. *válečný příspěvek*, který byl zaveden ke zmíněné *daní ze mzdy* a ta byla dále doplněna o tzv. *sociální vyrovnávací dávku*. Vyjma již dříve uvedeného (v části "Skladba protektorátního rozpočtu", ve II. skupině mezi dopady protektorátního hospodářství na podniky) zrušení *zvláštní daně výdělkové* a její nahrazení *daní korporáční*, lze zmínit specifickou skupinu daní, která v původní československé soustavě neměla vzhledem ke své účelovosti místo. Skupina označovaná jako *daně příbuzné daním přímým*, stála v dobové finanční vědě na pomezí oblasti přímých daní a nepřímých, ač s daněmi přímými měla jisté společné rysy a tudíž k nim měla blíže. Do této skupiny lze zařadit nově zavedenou *daň z vystěhovávání, odvod ze zisku a odčerpání zisku* tzv. *přetržky* podle vládního nařízení č. 121/1939 Sb.

V případě daní nepřímých, resp. daní spotřebních, změny nastaly přibližně po roce a půl od zavedení Protektorátu. Byla zrušena *daň z droždí, daň z limonád, minerálních a sodových vod, všeobecná daň nápojová (daň z vína), daň z přípravků na kypření těsta, daň z uhlí a výbušných látek*. Dále v oblasti nepřímých daní lze za významné označit zavedení tzv. válečné přírážky na zboží, která dopadala na zboží v době války velmi luxusní, jako bylo pivo, tabákové zboží, cigaretový papír, šumivé víno a lihové výrobky na území Protektorátu. Zrušení jedné ze spotřebních daní, a to *daně z výbušných látek* se projevilo mj. i tak, že tato původně spotřební daň se stala tzv. finančním monopolem, a to vedle již zavedeného *monopolu solného, z umělých sladidel a monopolu tabákového*.

Zatímco přímé daně byly po celou dobu okupace součástí příjmů protektorátního rozpočtu (ač během okupace došlo k podstatné reorganizaci soustavy přímých daní dle říšského vzoru), tak nepřímé daně od r. 1940, tedy od zavedení celní unie mezi Protektorátem a Říší, byly zdrojem příjmů rozpočtu říšského, a to společně s vybranými cly.

Tab. 4: Příjmy protektorátního rozpočtu v letech 1939 – 1944 v mil. K

Rok	1939	1940	1941	1942	1943	1944
Řádný rozpočet	11 500,4	11 816,4	13 337,8	21 740,5	17 104,5	342,8
Saldo	+ 2 330,0	- 1 051,5	-4 038,3	- 3 243,2	-8 170,8	- 3 797,7
Mimoř. rozp.	0,7	0,3	0,05	-	-	-
Úhrn obou rozpočtů	11 501,1	11 816,8	13 337,8	17 342,8	17 104,5	21 740,5
Úhrn sald	+ 2119,2	- 1 549,6	-4 653,8	-3 327,7	-8 175,8	- 3862,7
Index příjmů	1,00	1,03	1,16	1,51	1,49	1,89

Zdroj: Šrobár (1946), upraveno.

Výdaje protektorátního rozpočtu

Mezi výdaje např. patří vládní realizace politiky nebo tzv. mandatorní výdaje. V případě Protektorátu nemůže být řeč o žádné vlastní, natož dobrovolné vládní realizaci státní politiky, neboť Protektorát ztratil svou veškerou suverenitu. Vzhledem k tomu, že protektorátní státní rozpočet byl trvale deficitní, tak lze konstatovat, že státní výdaje přesahovaly státní příjmy. Tato skutečnost byla způsobena především již zmíněným matrikulárním příspěvkem, kterému, coby nejvýznamnějšímu protektorátnímu výdaji, bude nyní věnována pozornost.

Matrikulární příspěvek

Pojem "matrikulární příspěvek" nebyl užit zdaleka poprvé až v souvislosti s Protektorátem Čechy a Morava. V. Funk (1929) jako jeden z mála, ne-li jediný uvedl, že již v 19. století v Německu, konkrétně od r. 1871 do přijetí nové ústavy v r. 1919, bylo matrikulárním příspěvkem myšleno plnění jednotlivých spolkových zemí ve prospěch tehdejšího říšského rozpočtu, kdy výše těchto plnění byla odvislá od počtu jejich obyvatel.

Pokud jde o samotný pojem "*matrikulární*", tak tento termín není v žádném novodobém slovníku přeložen či řádně objasněn. Ani literatura, která matrikulární příspěvek zmiňuje, tak jej neobjasňuje v otázce lingvistického významu. Za účelem poznání původu a významu tohoto pojmu se autor článku snažil vyjít z jazyků cizích, latinu nevyjímaje. Z lingvistického pohledu lze spatřit základ tohoto pojmu především ve francouzštině v podobě slova "*matricule*", které znamená matriční kniha, matrika resp. zápis do matriky. Dále je toto slovo obsaženo také v angličtině jako termín "*matriculate*", jehož význam je podobný. Od toho je odvozen a dnes běžně používán pojem "*imatrikulace*", jako proces zapsání studenta do jeho studia. Matrikulární příspěvek tedy představoval začlenění Protektorátu do Říšské ochrany proti údajnému vnějšími nebezpečí, které podléhalo ceremonii, a to v podobě vyplacení nadiktovaného finančního částky. Toto pojetí je také v souladu s významem slova "protektorát", který má značit ochranu daného území zemí silnější. Tento postup, úvahu a věcnou správnost autor následně konzultoval s Ústavem pro jazyk český, který mu dal v jeho rozboru za pravdu.

Z pohledu teoretického lze matrikulární příspěvek zařadit do fiskální částí veřejných financí, neboť zajisté šlo o významný výdaj protektorátního státního rozpočtu. Matrikulární příspěvek také můžeme chápat jako specifický, inominátní druh daně, tedy daň sui generis. Protože ale daňová suverenita patří do suverenity fiskální, je tedy zařazení matrikulárního příspěvku do fiskální části veřejných financí zcela na místě.

Protektorát byl nedobrovolně zapojen do říšského válečného hospodářství a byl přinucen především německou okupační správou podílet se na financování války. Tak se dělo mnoha způsoby. Způsobem hospodářsky nejvýznamnějším bylo placení matrikulárního příspěvku. Samotnou genezi matrikulárního příspěvku v Protektorátu popisuje L. Chmela (1946) následovně: *V r. 1940 bylo Protektorátu uloženo na základě ústního jednání mezi tzv. říšským protektorem, bývalým státním prezidentem a předsedou tzv. protektorátní vlády (dne 4. III. 1940) placení zvláštního příspěvku ke krytí všeobecných nákladů Říše. Jako matrikulární byl tento příspěvek označen teprve později a byl předepisován zvláštními výnosy tzv. říšského protektora zvlášť vždy pro každý rok, a to v různě stále stoupající výši.* Němci tuto válečnou daň zdůvodňovali ochranou před údajným vnějším nebezpečím. K velikosti matrikulárního příspěvku se pak J. Novotný (2006) vyjádřil takto: *Výše daně přesahovala všechna dosavadní měřítka. Bylo to maximum, které mohlo být podle názoru Němců z protektorátního území touto cestou odsáto. Platby na matrikulární příspěvek přesáhly úhrn tzv. protektorátního dluhu (činily přes 42 miliard K).*

Jeho výše byla natolik vysoká, že na jeho krytí bylo potřeba zisk z cel, spotřebních daní a monopolů. K tzv. státnímu ministerstvu vedeném K.H.Frankem, byla co do jeho výše podána celá řada námitek, vždy však zcela bez jakéhokoli úspěchu. Protože byl matrikulární příspěvek de facto vybírán mj. cestou daní, tak dopadal nepřímo na veškeré obyvatele Protektorátu, v čemž spočívala jeho další záludnost. K jeho úhradě však nestačily ani zvýšené daně a nemohl být tedy nikdy uhrazen hotově celý. Zdrojem, který se podílel na financování matrikulárního příspěvku, byly dle R. Olšovského (1946) stále nově poskytované úvěry, tedy nové, další zadlužení Protektorátu. Z tohoto důvodu byly banky nuceny emitovat další peníze, čímž se v Protektorátu zvyšovala inflace. Matrikulární příspěvek z pohledu Protektorátu nebyl problémem pouze fiskálním, nýbrž jeho nutné hrazení mělo i další následky, mezi které J. Novotný (2006) řadí znehodnocování měny. Matrikulární příspěvek byl tedy natolik zásadním problémem, že negativně ovlivnil nejen fiskální, ale také i monetární politiku Protektorátu.

Matrikulární příspěvek ovlivňoval především protektorátní rozpočet, neboť právě díky této válečné dani byl rozpočet vždy deficitní. Ačkoliv byl státní rozpočet deficitní a zatížen německou válečnou mašinerií, tak dle vzpomínek dr. Zdeňka Eberleho, dlouholetého pracovníka ministerstva financí, se státní finance držely na akceptovatelné úrovni, na což poukazuje i J. Novotný (2006). Úroveň protektorátních financí navzdory povinnému matrikulárnímu příspěvku byla natolik obstojná, že Protektorát jako státní útvar by obstál samostatně a nebyl zde dán žádný objektivně racionální důvod pro připojení k Říši. Na druhou stranu protože státní rozpočet Protektorátu byl v minusových hodnotách, tak se Protektorátu (ač ne přímo vlastní vinou) přirozeně stále prohluboval jeho státní dluh, neboť v každém rozpočtovém období veřejné výdaje převýšily veřejné příjmy. Tomuto jevu se protektorátní vláda nemohla nijak ubránit. Potvrdilo se, že tato skutečnost byla zapříčiněna především hrazením matrikulárního příspěvku ve prospěch říšské státní pokladny.

V neposlední řadě hrazení matrikulárního příspěvku mělo v konečném důsledku vliv na přetržení přirozeného vývoje československého hospodářství, které by se jinak dalo důvodně očekávat.

Lze takřka s jistotou konstatovat, že kdyby nebylo natolik vysokého a rozpočet zatěžujícího matrikulárního příspěvku, tedy za běžných podmínek, tak by státní výdaje nepřevyšovaly státní příjmy a státní rozpočet by nebyl deficitní. Tzn., že by vláda byla schopna pokrýt státní výdaje ze státních příjmů a nemusela si na tyto výdaje půjčovat další finanční prostředky. Tuto skutečnost lze doložit tím faktem, že protektorátní státní dluh se dle tab. č. 2 po šesti letech zastavil na 33,5 mld. K (k r. 1945), naproti tomu matrikulární příspěvek se za šest let jeho odvádění Říši vyšplhal na hodnotu 42,3 mld. K (k r. 1945), jak vyplývá z tab. č. 5.

Tab. 5: Skutečně zaplacený matrikulární příspěvek v letech 1940 – 1945 v mil. K

Rok	Skutečně zaplaceno	Zaplaceno hotově
1940	2 893,9	1 836,8
1941	5 000,0	1 581,2
1942	8 066,7	3 200,0
1943	9 933,3	5 406,7
1944	11 910,8	7 900,0
1945	4 534,2	3 400,0
Úhrn	42 338,9	23 324,7

Zdroj: Šrobár (1946), upraveno

Diskuse

Autor v článku věnoval značnou pozornost matrikulárnímu příspěvku jako nejvýznamnější výdajové položce protektorátního rozpočtu. V žádné současné literatuře není možné nalézt důvod označení této válečné daně jako *matrikulární příspěvek*, ani původ tohoto pojmu. Autor článku však dohledal první použití tohoto pojmu a jeho souvislost. Platí, že uvedený pojem nebyl užit během okupace poprvé, neboť se takto označovaly již dávky jednotlivých států v Německu, které byly následně příjmem dobového říšského rozpočtu v druhé polovině 19. století. Současně autor v článku objasnil původ i význam sousloví *matrikulární příspěvek*, které bylo v dosavadní tématice literatuře ponecháno bez vysvětlení.

Autor článku potvrdil prokázání té důležité skutečnosti, že pokud by nebylo natolik neúměrně vysokého matrikulárního příspěvku (jež protektorátní rozpočet nebyl s to ani hotově zaplatit), tak by se protektorátní rozpočet vůbec nemusel zadlužit a hospodařil by alespoň s vyrovnaným státním rozpočtem. Tuto skutečnost autor prokázal pomocí srovnávací metody, kdy autor při zkoumání vyšel mj. z oficiálních dobových údajů ministerstva financí.

Skutečnost, že protektorátní rozpočet nemusel být nutně deficitní, ale minimálně vyrovnaný, respektive přebytkový, je z dnešního pohledu jev, který je pro většinu států nereálným. Jde však o situaci bez matrikulárního příspěvku, tedy o situaci ryze teoretickou, které nahrává i ten fakt, že zbylé a okleštěné vnitrozemí bylo zbaveno závazků Slovenska a odtrženého pohraničí.

Autor dále poukázal na rozdílný tok výnosu z přímých a nepřímých daní. Jak bylo uvedeno, tak přímé daně byly součástí rozpočtu protektorátního, avšak nepřímé daně včetně cel, byly zdrojem rozpočtu říšského. Autor článku zastává názor, že toto rozdělení výnosů bylo v konečném důsledku irelevantní, neboť výnos přímých daní, jež skončil v protektorátním rozpočtu, byl skrze matrikulární příspěvek přeposlán do rozpočtu říšského.

V článku je také věnována pozornost protektorátnímu zadlužování během války, kdy autor článku prokázal a potvrdil dočasný pokles státního dluhu v r. 1939, který byl ale způsoben de facto rozpadem první republiky (zabrání Sudet, oddělení Slovenska) a následné prohloubení státního dluhu v důsledku nadiktovaného válečného hospodářství.

Závěr

Článek byl zaměřen na dílčí část fiskální oblasti Protektorátu Čechy a Morava, kdy byl analyzován protektorátní rozpočet, resp. jeho struktura a byla věnována pozornost nejvýznamnějšímu výdaji tohoto rozpočtu, a to matrikulárnímu příspěvku. Bylo uvedeno rozdělení toků z výnosů přímých a nepřímých daní. Byl naplněn vytyčený cíl článku, tedy objasnit matrikulární příspěvek co do významu, tak i jeho funkce a představit jeho úlohu ve

výdajové stránce protektorátního rozpočtu. Zároveň byla zodpovězena otázka, proč byl protektorátní rozpočet permanentně deficitní.

Život ve státě, který je toho času okupován a je zapojen do války, není a nemůže být v žádné době ani místě snadnou situací. Pokud odhlédneme od přirozených válkou způsobených útrap a zaměříme se čistě na vládní finance během Protektorátu, lze konstatovat, že ať už to bylo nakládání s vládními financemi nebo další činnost protektorátního ministerstva financí, tak v rámci možností byly výsledky dobré. To bylo prokázáno na poměru výše státního dluhu (vzhledem především k válečnému hospodářství) k výši matrikulárního příspěvku. Dále se vládním představitelům podařilo, když ne znemožnit, tak alespoň oddálit realizaci některých projektů, jako byla např. celní unie. Stále byly totiž Němci zavedeny jisté limity a také atmosféra strachu, která ovlivňovala celou tehdejší společnost.

Literatura:

- [1] Bakeš, M., Karfíková, M., Kotáb, P., Marková, H. (2012): *Finanční právo*. Praha, C.H. Beck, 2012.
- [2] Engliš, K. (1929): *Finanční věda*. Praha, Nakladatelství Fr. Borový, 1929.
- [3] Engliš, K. (1938): *Soustava národního hospodářství*. Praha, Nakladatelství Melantrich, 1938.
- [4] Funk, V. (1929): *Finanční věda se zvláštním zřetelem k československému zákonodárství finančnímu*. Praha, Všeohr, 1929.
- [5] Griffiths, R. T. (1980): *The Economy and Politics of the Netherlands Since 1945*. Amsterdam : M. Nijhoff, 1980.
- [6] Horáček, C. (1931): *Národní hospodářství*. Praha, Všeohr, 1931.
- [7] Chmela, L. (1946): *Hospodářská okupace Československa, její metody a důsledky : Znalecký posudek v procesu s K. H. Frankem*. 1946.
- [8] Jánošíková, P., Mrkývka, P., Tomažič, I. (2009): *Finanční a daňové právo*. Plzeň, Grada, 2009.
- [9] Král, V. (1957): *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938 - 1945*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- [10] Mrkývka, P. (2014): *Propedeutika finančního práva I. Obecná část*. Brno, Masarykova univerzita, 2014.
- [11] Mrkývka, P., Pařízková I. (2009): *Základy finančního práva*. Brno, Masarykova univerzita, 2009.
- [12] Novotný, J. (2006): *Státní finanční hospodaření v období protektorátu v letech 1939-1945*. Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006.
- [13] Novotný, J. et al. (1997): *Některé otázky vývoje veřejných financí z hlediska dluhového financování a veřejných výdajů*. Praha, VŠE FFÚ KVF, 1997.
- [14] Olšovský, R. (1963): *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918 - 1945*. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1963.
- [15] Pařízková, I. (1998): *Finance územních samosprávných celků*. Brno, Masarykova univerzita, 1998.
- [16] Průcha, V. (1974): *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století: vysokoškolská učebnice pro posluchače ekonomických oborů vysokých škol*. Praha, Svoboda, 1974.

- [17] Pulpán, K. (1993): *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. Praha, Karolinum, 1993.
- [18] Rašín, A. (1922): *Národní hospodářství*. Praha, 1922.
- [19] Siblík, J. (1947): *Veřejné finance Československa*. Praha, Orbis, 1947.
- [20] Sobota, E. (1946): *Co to byl protektorát*. Praha, Nakladatelství Kvasnička a Hampl, 1946.
- [21] Šramková, D. (2012): *Celní správa ve funkčním pojetí*. Brno, Masarykova univerzita, 2012.
- [22] Šrobár, V. (1946): *Státní hospodaření za války a po revoluci*. Praha, Ministerstvo financí, 1946.
- [23] Tomeš, Z. (2008): *Hospodářská politika 1900 - 2007*. Praha, C.H. Beck, 2008.
- [24] Veselý, F. X. (1899): *Všeobecný slovník právní*. Praha, 1899.
- [25] Vybral, V. (1934): *Nástin československého práva finančního*. Brno, 1934.